

ALEŠ KOMÁR

VOJENSKÝ ÚJEZD HRADIŠTĚ

A. Komár: *The Military Training Area Hradiště*. - Sborník ČGS, 98, 2, p. 75 - 86 (1993). - The article in its introduction deals with the problems of military training areas in the Czech Republic and their recent changes. In particular, it is focused on the military site of Hradiště, situated in the volcanic-originated Doupov mountains nearby the town of Karlovy Vary. The article discusses in detail the natural conditions of the territory concerned, emphasizing the living nature. In the conclusion, the author evaluates the environmental aspects of the military activities in this valuable nature region.

KEY WORDS: military training areas - environmental problems.

Obecně o vojenských újezdech

Vojenské újezdy jsou známější pod synonymem vojenské výcvikové prostory. Zřizování vojenských újezdů a jejich územní změny upravuje zákon č. 169/1949 Sb. o vojenských újezdech. Můžeme je, na rozdíl od drobných cvičišť o rozloze 50 - 250 ha ležících v blízkosti každé významnější posádky, charakterizovat jako rozsáhlá území určená pro úkoly obrany státu výhradně pod správou ministerstva obrany.

Byly zřizovány v padesátých letech a situovány do míst bývalých vojenských táborů

Obr. 1 - Vojenské újezdy a vojenské výcvikové prostory na území ČSFR využívané do roku 1990.

(např. Mladá a Brdy) nebo řídce osídlených oblastí a v pohraničí (Sudetech), jenž byly v případě potřeby vysídleny (např. Hradiště a Libavá), a tak tehdejší obce zanikly. V polovině šedesátých let, v průběhu umolňování mezinárodního napětí, se zdálo, že nejsou potřebné a zpustly. Ale v sedmdesátých letech nastala renesance výcviku

a výstavby výcvikových zařízení. Intenzivní rozvoj prodělaly v uplynulém desetiletí. Zaniknou na sklonku tohoto tisíciletí?

Na základě zákona o vojenských újezdech využívala Československá armáda do roku 1991 dvanáct vojenských újezdů o celkové rozloze 264 857 ha (stav k 1.1.1991). Zaujímalý přes 2 % území státu (viz Tabulka 1). Z této rozlohy například výměra lesa činila 67,5 %, zemědělská půda 4,3 % a 24,3 % plochy bylo určeno výhradně pro výcvik vojsk.

Tab. 1 - Přehled vojenských újezdů k 1.1.1991

VÚ	VVP	VLS	VUSS (KVUSS)	(ha)
Boletice	Boletice	Horní Planá	Č.Budějovice	21 949
Brdy	Jince	Hořovice	Plzeň(Praha)	25 936
Březina	Dědice	Plumlov	Brno	15 816
Dobrá Voda	D.Voda	Sušice	Plzeň	17 080
Hradiště	Hradiště	Velichov	Plzeň	33 015
Libavá	Libavá	Lipník nad Bečvou	Brno (Olomouc)	32 719
Mladá	Mladá	Hořovice	Praha	5 876
Ralsko	Mimoň	Mimoň	Litoměřice	25 021
Javorina	Kežmarok	Kežmarok	Košice	31 640
Lešť	Lešť	Plešovice	B. Bystrica	14 567
Valáškovce	Kamenica n.C.	Kam. nad Cirochou	Košice	11 945
Záhorie	Záhorie	Malacky	Bratislava	29 293
	Kuchyňa			
	Turecký vrch			

Legenda:

VÚ - vojenský újezd, VVP - vojenský výcvikový prostor, VLS - vojenské lesy a statky, VUSS (KVUSS) - vojenská ubytovací a stavební správa - od 1.11.92; krajská vojenská ubytovací a stavební správa - do 30.10.92.

Dvanáct vojenských újezdů vytvářelo 14 vojenských výcvikových prostorů. Z nich bylo osm rozmístěno v České republice a šest ve Slovenské republice.

Vojenský újezd je územní celek odpovídající územnímu členění státu a představuje v souladu se zákonem o vojenských újezdech obec, která je vedena ve statistickém lexikonu obcí. Katastrální území obce vzniklo z katastrů původních obcí nebo přičleněním částí katastrů obcí ležících mimo újezd. Obecní vnitřní správu vykonává újezdní úřad vojenského újezdu (ÚÚVÚ) v čele se správcem újezdu.

Vojenský výcvikový prostor (VVP), který je na území vojenského újezdu zřizován, vystihuje ve vojenské terminologii prostor pro zabezpečení polního výcviku. Za výcviková zařízení a výcvik vojsk zodpovídá velitel VVP. Je současně velitelem posádky a vykonává posádkovou správu.

Třetím subjektem, a to hospodářského využití vojenského újezdu, jsou vojenské lesy a statky (VLS). Byly založeny jako výrobně hospodářské jednotky velením armády v roce 1953 k lesnímu a zemědělskému využití vojenských újezdů za ztížených podmínek výcviku vojsk.

Pro úplnost dodávám, že výkon práva hospodaření k národnímu majetku a vedení evidence nemovitostí jsou v kompetenci příslušné vojenské ubytovací a stavební správy (VUSS), do roku 1992 známé pod názvem krajské (KVUSS).

Perspektiva vojenských újezdů

V souladu s novou vojenskou doktrínou bylo rozhodnuto ukončit užívání tří vojenských újezdů (a tedy i zde umístěných vojenských výcvikových prostorů) v České republice k 31.12.1992. Dobrá Voda, Ralsko a Mladá byly předány pod civilní státní správu, ale ministerstvu obrany zůstalo právo na hospodaření s některými objekty, zařízeními a pozemky, potřebnými k zajištění obrany státu. Dobrá Voda se stala jádrem Národního parku Šumava, Mladá a Ralsko byly v posledních letech výhradně užívány Sovětskou armádou a po jejím odchodu je připravována vládou ČR revitalizace jejich území formou mezinárodní soutěže. Změnou podmínek státnosti bylo ve Slovenské republice revokováno dřívější usnesení vlády ČSFR a vojenský újezd Valáškovce zůstává dál pod vojenskou správou.

1 Březina/158/22	4 Brdy/259/30
2 Hradiště/330/169	5 Libavá/327/130
3 Boletice/219/83	

Obr. 2 - Vojenské újezdy v České republice (v legendě: název / rozloha v km² / z toho pro výcvik km²)

V České republice budou nadále využívány vojenské výcvikové prostory, nezbytné pro zajištění obrany státu. V Čechách Hradiště (vševojskové cvičiště s největším taktickým prostorem, rozlohou vhodné k výcviku protivzdušné obrany), Boletice (výcvik tankových a mechanizovaných vojsk se specializací na vodní a ženíjný výcvik) a Jince ve VÚ Brdy (specializovaná dělostřelecká a letecká střelnice), na Moravě Libavá (vševojskové cvičiště a aplikovaná výzkumná činnost) a Dědice ve VÚ Březina (školní zařízení vojenských škol).

Zachování 5 vojenských újezdů na území ČR odpovídá organizační struktuře Armády České republiky. Respektuje snížení počtů a reorganizaci vojenských útvarů, dělení armády (přenos některých zařízení a činností ze SR) a členění armády na vojenská velitelství. Přitom jsou vzaty v úvahu také zvýšené požadavky na životní prostředí obcí a snižování finančních nákladů na výcvik, např. přepravou vojsk.

Zachování újezdů podporují i zájmy ochrany přírody a krajiny. Dopady vojenského výcviku na přírodu vojenských újezdů ve srovnání s okolím lze považovat za snesitelné. Je dodržen požadavek nenarušit autoregulační a absorpční schopnost přírody a intenzitu výcviku ponechat na úrovni, aby nepřevážily negativní vlivy, které mohou vést k porušení stability či destrukci ekosystému. Takovým příkladem bylo otevření újezdu Dobrá Voda veřejnosti a zpřístupnění okrajových částí újezdů (přibližně 1/10 celkové výměry) veřejnosti k účelům turistiky, rekreace, sběru lesních plodů aj. Rozsáhlou devastaci kulturních hodnot lze pozorovat u bývalých VVP Mladá a Mimoň, na jejichž návrat pod civilní správu nebyla společnost připravena.

Geografické prameny

V současné době je zpracována rozsáhlá dokumentace, která dostatečně charakterizuje stav území vojenských újezdů a mohla by být podkladem pro řešení rozvoje samotného území a v návaznosti i jeho nejbližšího okolí. Geografické poznatky o vojenských újezdech vznikaly s rozvojem věcných etap, vyvolaných společenskou potřebou.

S nejstarší etapou souvisí zánik rozdrobené půdní držby a odvozené detailní pozemkové evidence parcel. Kvalitní evidence byla udržena díky hospodaření¹⁾, které vyžadovalo vedení lesních hospodářských map a map hospodářsko-technických úprav pozemků (HTÚP). Na konci padesátých let vzniká potřeba zpracování územních generelů vojenských újezdů, ale jejich závěry nebyly v 60. letech realizovány a dokumentace skončila v archívech. Kladem je, že byl proveden komplexní průzkum půd, na jehož poznatky navázala bonitace půdního fondu let osmdesátých.

80. léta vůbec byla nástupem komplexnějšího přístupu k obnově a vyhotovení geografických dokladů. Byla zavedena automatizovaná evidence vojenských pozemků. Zahrnuje veškeré náležitosti vedení evidence nemovitostí a navíc uvádí rozsah a způsob dočasného užívání pozemků. K dosažení souladu stavu evidence se skutečností v terénu byla zahájena periodická inventarizace pozemků. Leteckou fotogrammetrií byla zpracována pozemková mapa újezdu²⁾ v měřítku 1 : 5 000, protože hranice pozemků zanikly v šedesátých letech a evidence nebyla aktualizována. Při obnově pozemkových map, hospodářských lesních map a zemědělských map se využívá digitalizace dat (Plancomp se speciálním programovým vybavením - Opton SW, Microstation, IMP).

Krokem k hospodářskému užívání a účelovému určení půdy újezdu bylo provedení delimitace pozemků. Raná delimitace pozemky rozdělovala do tří kategorií. První tvořily pozemky určené pro výcvik vojsk. Kategorie druhá zahrnovala pozemky určené pro výcvik vojsk s možností hospodářského využití a škody způsobené výcvikem nebyly hrazeny. Kategorie třetí byla určena k hospodaření VLS. V roce 1986 byla druhá kategorie zrušena. Na území újezdu se nyní nacházejí pozemky kategorie I, určené výhradně pro výcvik vojsk, za jejichž využití zodpovídá velitel vojenského výcvikového prostoru, a kategorie III, do které náleží pozemky určené k hospodaření vojenským lesům a statkům. Pozemky kategorie I jsou evidenčně vedeny v sektoru 21 (pozemky nepatřící zemědělským závodům), pozemky kategorie III jsou evidenčně vedeny v sektoru 13 (pozemky ACR - vojenské lesy a statky) - viz Tab. 2.

Procesem delimitace mezi velitelstvím vojenského výcvikového prostoru a vojenskými lesy a statky prochází komunikační síť.

-
- 1) Dokládá to např. generální plán "Zvelebení zemědělského, lesního a vodního hospodářství" vojenských výcvikových prostorů z roku 1959.
 - 2) Nová pozemková mapa byla vydána VTOPÚ Dobruška pro vojenský újezd Hradiště v roce 1984 (stáv z roku 1983).

Vyvrcholením snahy o řádné kulturní využití újezdu bylo zpracování územně plánovací dokumentace. Podle stavebního zákona je v pravomoci vojenské správy. Rozsahu a potřebám nejlépe vyhovovala dokumentace velkého územního celku a Hradiště patřilo k prvním újezdům, kde byl územní plán zpracován. Územní plán shrnuje geografické poznatky od vzniku újezdu až po současnost. Jeho úkolem bylo mj. řešit územní rozvoj s důrazem na zachování ekologické rovnováhy a zlepšení ochrany životního prostředí. V územním plánu je životní prostředí předmětem zvláštní kapitoly zabývající se ekologií, což bylo tehdy u plánovací dokumentace neobvyklé.

Tab. 2 - Přehled druhů pozemků vojenského újezdu Hradiště (k 1.1.1991)

Sektor 13	zemědělská půda	2 274
	z toho orná	897
	louky	657
	pastviny	720
	lesní půda	12 579
	zastavěné plochy	64
	vodní plochy	33
	ostatní plochy	1 158
	celkem	16 108
	Sektor 21	vodní plochy
zastavěné plochy		45
ostatní plochy		16 859
celkem		16 907

Vojenský újezd Hradiště, který vznikl v roce 1953³⁾, leží na katastru bývalých obcí Tureč, Radošov, Žďár, Doupov a Bražec. Vojenský výcvikový prostor je určen k výcviku pozemního vojska, letectva a protivzdušné obrany, a to i s použitím ostrého střeliva. Celková výměra újezdu je 33 015 ha⁴⁾. Pro vojenskou činnost se z celkové plochy újezdu využívá 10 162 ha, tj. 32,5 %. Na území vojenského výcvikového prostoru je 12 stálých výcvikových zařízení. Největším je součinnostní střelnice Žďár, určená k taktickým cvičením a taktickým cvičením s bojovou střelbou do stupně pluku v součinnosti s dělostřelectvem a letectvem. Dalšími výcvikovými zařízeními jsou tanková průpravná střelnice Březina, pěší střelnice Plešivec, součinnostní střelnice Martinov, letecká střelnice Dvoračky, ženijní cvičiště Brodce, cvičiště řízení bojových vozidel Tureč a tábořiště Sedlec a Hlavákov. Do prostoru bude umístěno zařízení k výcviku protivzdušné obrany, který byl prováděn dříve na území Slovenska, vzhledem k tomu, že rozloha prostoru tento výcvik umožňuje. Velitelství vojenského výcvikového prostoru sídlí přímo na území újezdu.

3) Usnesením předsednictva vlády ze dne 4.3.1953 byl ke dni 1.2.1953 zřízen vojenský újezd Hradiště. První podklady pro vymezení hranic újezdu na kopiích pozemkové mapy 1 : 5 000 z r. 1891 a k zestátnění byly připraveny a předány vojenské správě 14.9.1953. Letošní rok je 40. výročí existence újezdu.

4) Delimitačním řízením podle č. 030/1956 bylo odevzdáno civilní správě cca 900 ha pozemků újezdu. Zaměřením újezdu do konce r. 1957 byla zjištěna výměra 33 014 ha. Opravy hranic na kopiích pozemkových map potvrdil KNV v roce 1958.

5) Výměra k 1.1.1991. Krátkodobé a jednorázové zemědělské využití (zejména sečení trávy a pastva) je smluvně sjednáno a ročně upřesňováno podle možností výcviku.

Hospodaření na lesní a zemědělské půdě zajišťují VLS s.p. Velichov. Z půdy určené pro výcvik podnik obhospodařuje 1 322 ha, jiné zemědělské organizace 5 287 ha a soukromé osoby 136 ha, celkem tedy 6 745 ha⁵⁾.

Přírodní poměry a obyvatelstvo

Vojenský újezd vyplňuje pohoří Doupovské hory, které patří do geomorfologického celku Podkrušnohorské oblasti. Plochou hornatinu tvoří stratovulkán, hřbety třetihorní lávy, sopečný popel a pyroklastiky, které obklopují ústřední sníženinu se zbytkem kaldery. Nejvyšším vrcholem je Hradiště (934 m n.m.).

Významným tokem je řeka Ohře, která není součástí újezdu, ale na severu a západě obtéká v těsné blízkosti jeho hranici.

Hornatina je pramenou oblastí. Největším tokem je potok Liboc s přítokem Žďárského a Lučního potoka. Mezi další patří Lomnický potok se Zeleným rybníkem, Petrovský potok, Bochovský potok s rybníkem a další.

Osídlené osady na území tvoří jedinou obec spravovanou újezdním úřadem vojenského újezdu Hradiště.

Obyvatelstvo újezdu (cca 550 obyvatel koncem roku 1992) je soustředěno v osadách Albeřice (110), Bražec (260), Bukovina (20), Dolní Lomnice (80), Lučina (60) a Svatobor (20). Územní plán vojenského újezdu vymezuje kolem obcí klidové zóny, ve kterých neprobíhá vojenský výcvik.

Geologie

Vznik Doupovských hor je vázán na jednu z větví euro-africké soustavy, tektonicky motivovaných riftových údolí druhohorního původu, označenou názvem oharský rift. Tektonickými poklesy vzniklo údolí, kde se během jeho vývoje vytvářela sta metrů mocná souvrství usazenin a probíhala v terciéru (neogenu) intenzivní vulkanická činnost.

Centrální zlom riftu je vulkanickou a termální osou, na které vzniklo hlavní vulkanické centrum Doupovských hor s druhým největším evropským bazaltovým stratovulkánem po Vogelsbergu v SRN. Dnešní hory byly v třetihorách vlastně jedna velká, navrstvená sopka, tvořená střídajícími se polohami nesouvislých sopečných vyvělin a lávy uložených periklinálně. Střed kráteru ležel přibližně v místech bývalého městečka Doupova. Zbytky velké kráterovité prohlubně kotlovitého tvaru s eliptickým věncem vrcholů (kaldery) Trnovský vrch, Doupovské strážišťe, Dubina, Jedlová, Hradiště, Pustý zámek jsou pozůstatkem po rozmetání vrcholu sopky výbuchem a zbytek byl erozně upraven.

Podle centrálního zlomu pronikly k povrchu termální prameny a dosud pronikají chladné kyselky a suché výrony oxidu uhličitého. Na témže zlomu pronikla na povrch horká zřídla v Karlových Varech a v Teplicích. V závěru sopečné aktivity vedl tento zlom k povrchu erupce trachytu na Andělské hoře, u Jírova a Vlkáně.

Mezi další význačné geologické lokality patří chráněný přírodní výtvar "sluje trpaslíků" v aglomerátech u Kyselky západně na okraji újezdu, dosud nejasného vzniku, unikátní žíly speciálních vulkanických hornin na vrcholových plošinách severozápadně od Doupova (např. vrch Huseň), návrší známé pod názvem Flurbüchel (Niva) jihozápadně od Doupova s tělesy essexitu, theralitu a žilami syenitu. Chráněna musí být i světově proslulá lokalita hyalitu (skelného opálu) u Valče, která byla po zpřístupnění okrajové části vojenského újezdu veřejnosti značně zdemolována sběrateli toužícími po snadném zisku. V tufových horninách se ojediněle vyskytují úlomky českých granátů - pyropů. Rovněž skalnatý vrchol Doupovských hor - Hradiště musí být chráněn, aby se nestal vhodným objektem pro těžbu čediče.

Na území vojenského újezdu nejsou těžena žádná ložiska nerostných surovin.

Klimatologie

Nadmořská výška vojenského újezdu se pohybuje od 500 do 934 metrů nad mořem, průměrná pak činí přes 600 m. Převážná část VVP spadá klimatologicky do mírně chladné oblasti. Průměrná roční teplota činí 6° C, což společně s půdním typem s mělkým profilem (lesní hnědozemě až horské podzoly) a značnou členitostí terénu nevytváří vhodné podmínky pro intenzivní zemědělství. Maximální teploty dosahují v létě +31° C, minimální v zimě -30° C. Zámrazná hloubka půdy může přesáhnout i jeden metr. Letních dnů (teplota nad 25° C) je průměrně ročně jen 18 až 20, mrazových dnů průměrně 135. Oblačnost je značně vysoká a činí průměrně v roce 65 %, nejvyšší v listopadu (86 %), nejnižší v srpnu (59 %). Průměrně je v jednom roce 32 jasných a 164,5 zamračených dnů. Velmi vysoký je výskyt mlh. Dnů s mlhou je v roce průměrně 45, v údolích a v lokalitách nad 800 m přes 130.

Z hlediska srážek patří VVP mezi sušší oblasti, což je dáno srážkovým stínem Krušných hor. Roční úhrn je vyšší pouze ve větších nadmořských výškách, např. Hradiště 775 mm, Doupov 671 mm. V nižších polohách spadne ročně průměrně jen 500 až 550 mm srážek. Průměrně prší nebo padá sníh 150 dnů v roce. Průměrná sněhová pokrývka činí od 26 cm (Obrovce) do 55 cm (Hradiště). Absolutní maximální sněhová pokrývka se pohybuje od 60 do 120 cm. Sníh leží na území újezdu podle nadmořské výšky od 65 do 105 dnů v roce.

Větry převládají v západní části západní, ve východní části severozápadní. Jsou velmi časté a silné. Bezvětrí je jen 15 % dnů v roce. Zejména v zimním období větry značně zesilují a dosahují síly větší než 11 m/s. Podstatně zvyšují letní vysychání a zimní promrzání půdy.

Fauna

Prvním ucelenějším průzkumem fauny v letech 1987-1989 bylo zjištěno, že se na území Doupovských hor vyskytuje 57 druhů savců a přes 260 druhů ptáků. Většina ptáků zde také hnízdí. Trvale se na území VVP vyskytuje řada vzácných druhů, často v jině nevídaných počtech. Mezi rarity patří zejména masový výskyt pstruha potočního a střevle potoční ve všech tekoucích vodách. Zejména dnes vzácná střevle je indikátorem čistoty vod. Místně se vyskytuje i vranka a v potoce Liboc mník jednovousý.

Skokan ostronosý (*Rana arvalis*), v ČR nehojný druh, se zde vyskytuje masově. Ačkoliv odborná literatura udává, že nepřestupuje 600 m nad mořem, v lokalitě Tišina se hojně vyskytuje a dokonce množí v nadmořské výšce přesahující 800 m. Jde o evropskou raritu.

Významné jsou i menší rybník u Horního Valova a velký rybník u Javorné. Vzácně se vyskytuje mlok skvrnitý, běžně i druhy čolků a všechny běžné druhy žab. Pro užovku stromovou, až 2 m dlouhou, je vojenský újezd jediným místem v Čechách, kde se vyskytuje. Lokality výskytu jsou však přísně tajeny, neboť dochází k nezákonnému odchytu tohoto plaza pro jeho vysokou cenu na teraristických burzách. Zmije obecná se vyskytuje ve značných počtech po celém území. V roce 1988 byl odchytmen prokázán i výskyt její velmi vzácné červené formy, popsán zde již v minulém století, ale od té doby nepotvrzen.

Čáp černý, jehož stav je odhadován v roce 1990 na 12 až 14 párů, zde poprvé zahnízil v polovině 60. let. Jde o jednu z jeho největších známých hnízdičích lokalit. Tetřívek obecný vytváří jednu z největších hnízdičích lokalit v Čechách. Ačkoli jinde stále ustupuje, stavy v újezdu v posledních letech zvolna stoupají a zahrnují nyní asi 150 jedinců. Největší stálá populace, asi 30 kusů, trvale pobývá přímo v dopadové ploše tankové střelnice Mětikalov, neboť zde má klid od lidí a vhodné biotopy. Sovice sněžná, pozorovaná v zimě 1987, je velmi vzácný host ze severských tundr a v Čechách byla doposud zjištěna jen v několika málo případech. Orel křiklavý byl pozorován opakovaně v r. 1987, a to v hnízdní době, ale hnízdění nebylo potvrzeno. Tenkozobec opačný

byl pozorován v hnízdní době u Radošova; hnízdění nebylo potvrzeno, avšak již jeho výskyt je v rámci republiky raritou. Jsou zde hnízdní lokality dravců, jinde již vzácných (luňák červený, krahujec, jestřáb, moták pilich, moták pochop, ostříž lesní, včelojed lesní apod.). Pozorování zde byli i velmi vzácní dravci jako sokol stěhovavý, luňák hnědý či dřemlík tundrový; nejběžnějším dravcem je káně lesní, kterého zde pravidelně hnízdí přes sto párů. Krkavec obecný se stal stálým obyvatelem a trvalým hnízdičem před několika lety a nyní hnízdí v počtu 3-5 párů ročně. Zaznamenaný byl výskyt všech běžných druhů sov; charakteristický je především výr velký; pravidelně zde hnízdí až několik desítek párů. Běžně se vyskytují i jiné, v kulturní krajině dnes vzácné druhy ptáků, jako je hrdlička divoká, holub doupňák, skorec vodní, bramborníček hnědý, sluka lesní, bekasina otavní, dudek chocholatý, křepelka polní.

Ze savců byl zaznamenaný výskyt nejméně 9 druhů letounů. Žije tu mývalovec kuní, jehož trvalý výskyt byl potvrzen v r. 1987, plšík lískový, patrně s největší souvislou populací v Čechách, vydra říční, bělozubka bělobřichá. V Doupovských horách je znám výskyt velkých druhů lovné zvěře (muflon, jelen evropský, sika východní, daněk skvrnitý, prase divoké atd.).

Flóra

Přes výskyt některých vzácných druhů jsou patrně nejcennější dvě ucelené formace flóry, a to původní bučiny (na Pustém zámku, Cíhaně aj.), často ještě původního pralesovitého charakteru, a útvary křovinných lesostepí, pravděpodobně nejrozsáhlejší v ČR. Zdejší bukové porosty, tzv. "ječmenková bučina", jsou v našem státě raritou. Výjimečnost je dána především tím, že tyto útvary se již několik desítek let vyvíjejí zcela přirozeným způsobem bez negativních vlivů člověka.

Podle některých údajů počet rostlinných druhů je ve VVP až dvojnásobně vyšší než v běžné kulturní zemědělsky obhospodařované krajině.

Některé zvláště cenné lokality Doupovských hor, i když nebyly vyhlášeny podle zákona chráněnými územími, mají ochranu zajištěnou v územním plánu.

1. Havran a Humnický vrch

Kopec severně od Marinova v severní části újezdu. Většinou bezlesé území, porostlé teplomilnou a suchomilnou vegetací, jejíž druhové složení navazuje na stepi Českého středohoří. Ve společenstvu zdejších rostlin se vyskytují v bohatém zastoupení vzácné a chráněné druhy, především koniklec luční a koniklec otevřený. Lokalita je chráněna před zalesněním, pastvou skotu a před jakýmkoli devastačním zásahem.

2. Jindřichovský vrch

Kopec východně od Jindřichova (kóta 758), z větší části bezlesé území. Teplomilná a suchomilná vegetace se vzácnými druhy rostlin (koniklec luční). Chráněna před zalesněním a před mechanickou devastací.

3. Pustý zámek

Lesní komplex s převládajícím přirozeným složením dřevin - klimaxové formace květnatých bučin. Převládá svaz bučin (Eufagion) a svaz jasanohabrový (Fraxino-Carpinion Tx. 1936). I zde převažují degradační stadia podmíněná zavedením smrku; jejich plocha se bohužel rozšiřuje. Největší hodnotu lesnickou i přírodovědeckou má asociace ječmenkové bučiny, která patrně nemá nikde jinde v ČR obdoby.

4. Jakubovský vrch a Stoličná

Lesní komplex s převládajícím přirozeným složením dřevin na severozápadních svazích stejného charakteru jako na Pustém zámku.

5. Louky v Doupovských mezilesí

Komplex zamokřených a zrašeliněných pozemků. Tyto pozemky představují v současné době nejohroženější biot v naší republice (v "kulturní" krajině jsou podobné plochy systematicky a živelně odvodňovány a rostlinné a živočišné druhy, vázané na toto prostředí, jsou postupně odsuzovány k zániku). Pozemky jsou proto chráněny před odvodněním.

6. Prachometry

Asi 3 ha zatravněné plochy severně od lesíku u Prachomet a jihovýchodně od Prachomet. Naleziště chráněné a jinak velmi ohrožené rostliny hvozdíku pyšného (*Dianthus superbus* L.). Chráněno před rekultivací a jiným devastačním zásahem.

Ochrana přírody

Ochrana přírody spočívá na všeobecných podmínkách, stanovených v Územním plánu vojenského újezdu Hradiště (Praha 1989):

- všechny zásahy do přírodního systému území (stavby, zalesňování nelesních půd, odvodňování, regulace toků ...) jsou posuzovány nejen z hlediska účelu a technicko-ekonomických parametrů, ale i z hlediska míry narušení ekologické, kulturní a estetické hodnoty krajiny. Projekty všech těchto druhů posuzuje i pracovník státní ochrany přírody;

- po asanaci dřevin (i při jiných radikálních zásazích) je důsledně prosazována protierozní ochrana. V Doupovských horách je eroze zvláště velkým nebezpečím, neboť zdejší krajina je velmi kopcovitá a asanace se provádějí ve velkých souvislých plochách. Z těchto důvodů se nepožadují asanace dřevin na prudkých svazích nebo se na nich ponechávají alespoň horizontální ochranné pásy keřů a pokud možno všechny stromy;

- regulace vodních toků je omezena jen na nejnútnejší případy;

- mezi nejohroženější ekosystémy přírody naší republiky patří mokřady, které jsou v Doupovských horách hojně zastoupeny a mají zde vysokou ekologickou a přírodovědeckou hodnotu. V újezdu je proto omezeno odvodňování půdy jen na nejnútnejší případy;

- geologický podklad, nadmořská výška a členitost terénu umožnily v celých Doupovských horách vývoj klimaxové formace květnatých bučin. V době kolonizace byla většina území odlesněna nebo byly později původní lesy přeměněny v monokultury smrku a borovice. Při obnově lesa se proto prosazuje přirozené druhové složení porostů. Lesy s přirozeným druhovým složením jsou nejlépe zachovány na Pustém zámku. Stejnou hodnotu jako přirozené lesy Pustého zámku mají i lesy na severozápadních svazích Jakubovského vrchu a Stoličné;

- v Doupovských horách nebyla dosud zpracována ucelená studie zvířeny a přírodní průzkumy tohoto charakteru jsou proto vítány. Zásahy do výskytů vzácného a zákonem chráněného plaza užovky stromové (*Elaphe longissima* LAURENII), jediného v Čechách, jsou proto konzultovány se zoologem okresního muzea.

Ochrana kulturních památek

Ve správě Ministerstva obrany ČR jsou tyto kulturní památky:

1. Březina - hradiště (III. kategorie). Ostrožna bezlesého vrchu sopečného původu (kóta 780 m n.m.) nad silnicí Javorná - Březina. Podle Archeologického ústavu ČSAV z r. 1948 označeno jako staroslovanské hradiště. Plocha náhorní roviny je rozorána na pole, v němž se ztratily stopy po opevnění. Valy zčásti zřetelné pouze na svahu pod špicí ostrožny.

2. Jírov - hradiště (III.). Vrch Hradiště jihozápadně od bývalé osady Jírov (kóta 932 m n.m.). Koncem 50. let v poloze známé už v minulosti odkryty zbytky kamenného lomového zdiva (výzkum muzea v Doupově r. 1907). Okolí narušeno intenzivní vojenskou činností. Tvrziště poškozeno pouze zčásti, obnažena část kamenného zdiva (výkopy), zachovány valy a příkop.

3. Kostelní Hůrka - tvrziště (II.). Jeden km severozápadně od Bražce na ostrohu zčásti zalesněném. Tvrziště elipsoidního půdorysu. V r. 1958 prováděn výzkum. Sběrem získán materiál ze 14. - 15. století. Kostel v ruinách, hřbitov vyrabován

a zpusťlý, tvrziště poškozeno vojenskou činností, valy a příkop zachovány. Vše zarostlé trávou a náletovou zelení.

4. Maleš - zbytky staré stráže (II.). Východně od osady - zalesněný vrch (kóta 636,6 m n.m.). Plošina o rozměrech 10 x 18 m, na jižní straně obehnuta dvojnásobným příkopem.

5. Svatobor - kostel P. Marie (II.). Zděný omítnutý jednolodní kostel se skládá z obdélníkové lodi a vyššího půlkruhovitě ukončeného kněžiště, k jehož stranám jsou přistavěny přízemní sakristie. Interiér tvoří vysoký dlouhý sál s plochým stropem. Stavba z let 1729-1732 dle plánů F.N.Kařiky z r. 1725. Barokní architektura vzniklá podle projektu předního českého architekta své doby. Bez střechy a krovů, ve střední části bez stropu, bez dveří, okolí zarůstá, zeď poničena.

6. Zakšov - tvrziště (III.). Ostroh na severozápadním okraji bývalé obce nad silnicí Doupov - Kyselka, nad soutokem potoků. Oválné tvrziště o rozměrech 10 x 15 m, příkop je asi 2 m hluboký a 5 m široký. Terén v bývalé osadě Zakšov asanován buldozerem. Ostroh částečně zachován. Narušeno vojenskou činností. Ve valu a v jádru tvrziště poškozené kamenné zdvo.

Okresním úřadem v Karlových Varech byl vyhlášen památkový zájem na hrobku Zedtwitzů a na objekt fary ve Svatoboru v sousedství kostela Panny Marie.

Ekologické pohledy

Při celkovém posuzování otázek ekologie ve VVP Hradiště dospívají odborníci k názoru, že negativní vliv výcviku vojsk na tomto území je až druhořadý. Při výcviku vojsk dochází v naprosté většině případů jen k mechanickému poškození velmi malých ploch, které velmi rychle, často během jediného roku, plně regenerují. Následky cvičení jsou údajně plně vyváženy specifickými kladnými vlivy vojenské správy na přírodu. K nim patří jistá uzavřenost území, absence masové turistiky, průmyslu, intenzivního zemědělství, používání hnojiv a chemikálií, což umožňuje především přirozený vývoj biotopů v podstatné části vojenského újezdu. Poznatky se shodují s výsledky průzkumů v zahraničí (např. na cvičišti u Grafenwöhru v SRN), které uvádějí, že výcvikové prostory jsou nejzachovalejšími územími v Evropě. Největší negativní vliv z hlediska ekologie má na vojenský újezd především vzdušný spad ze SRN a z našich elektráren.

K zachování kulturního rázu krajiny jsou přijímána opatření od konce 60. let, a to asanace opuštěných osad, výstavba komunikací a pozemkové úpravy. Do té doby nebyl v újezdu vybudován ani kilometr asfaltových komunikací a dnešní síť tvoří 160 km asfaltových a 60 km zpevněných silnic. Postaveny byly desítky mostků, propustí a tankových přejezdů přes vodní toky.

Asanační a rekultivační práce podle generálního plánu byly zahájeny v roce 1972 a vojenský újezd Hradiště patřil mezi první výcvikové prostory, kde armáda uskutečnila práce tohoto druhu. Roční hodnota prací dosahuje 6 mil. Kč. Pozornost byla, kromě výstavby tankových přejezdů, zaměřena na vyčištění a opravy vodních toků, protipožárních nádrží a obnovu bývalých rybníků. Rozsáhlé plošné asanace ochraňují považovali za nevhodné. Byl proto snížen jejich rozsah a na asanovaných plochách obnovovány meze a protierozní valy. Obnova drnu byla urychlena osetím travin. Zemědělská půda dočasně neobdělávaná nebyla nákladně rekultivována, ale při převodu těchto ploch do jiných kultur se přihlíželo k jejich ekologické funkci v krajině.

Celý vojenský újezd je rozdělen do mnoha pásem hygienické ochrany vodních zdrojů. K nejdůležitějším patří ochranná pásma vodních zdrojů zásobující vojska a obyvatelstvo v obcích Albeřice, Bochov, Bražec, továrny Kyselka a Mattonka, třetí ochranné pásmo Stanovické přehrady, ochranná pásma vývěru Mattoniho a Korunní kyselky a Zebletínky a též ochranné pásmo zdrojů minerálních pramenů města Karlovy Vary. Nově se uvažuje o zásobování Ostrova, neboť bylo zjištěno, že voda z některých toků vojenského újezdu je kvalitnější než pitná voda z úpravny vody města. Není také příliš známé, že všechny prameny minerálek Mattoniho a Korunní leží v újezdu.

Kladem je, že za celou existenci vojenského výcvikového prostoru i přes rozsáhlá cvičení vojsk nedošlo k žádné ekologické havárii ani k narušení jakosti čerpaných vod vinou armády.

Ve výcvikovém prostoru se provádí dvakrát ročně sezónní údržba výcvikových ploch v celkové době dvou měsíců. V této době se necvičí, ale veškerá činnost směřuje k úklidu, opravám a asanování narušených lokalit. Zároveň se na cílových plochách vyhledává a likviduje nevybuchlá munice. Přerušování výcviku umožňuje dostatečnou regeneraci přírody. Ve vojenském výcvikovém prostoru se nikdy nepoužívaly a nepoužívají ostré chemické látky ani látky radioaktivní.

Přes pozitivní fakta vznikají i problémy. Podařilo se odmítnout návrhy na zřízení velkokapacitních složišť a odkališť popílků pro severočeské elektrárny v prostorech Brodce a Růžová - Kojetín. Již mnoho let existuje na území újezdu jediná skládka komunálních odpadů (Cinov) pro město Karlovy Vary a část okresu o rozloze 10 ha. Neuspokojivým provozem znečišťovala dlouho okolí.

Návrh na zřízení skládky v opuštěném ložu zatopeném vodou v lokalitě Albeřice vojenská správa po zkušenostech se skládkou Cinov zamítla. Rozhodnutí podpořily také orgány ochrany přírody. Částečné zpřístupnění prostoru veřejnosti, cca 2 900 ha, vedlo k jeho devastaci. Nejvíce bylo poškozeno unikátní naleziště hyalitu. Ochrana přírodního bohatství Doupovských hor musela být zajištěna vydáním nařízení vojenského újezdu a na konci minulého roku vyhláškou Okresního úřadu v Karlových Varech o zřízení oblasti klidu.

K zabránění neodpovědného jednání velitelů některých cvičících vojsk, kteří nevhodnou činností ohrožovali přírodu, byl doplněn statut vojenského výcvikového prostoru o ekologický provozní řád. Určuje způsob zacházení s odpady, místa, kde je možno čerpat pohonné hmoty či umývat vozidla apod. Provozní řád je zpracován na konkrétní podmínky na základě obecné metodiky Zásady ochrany životního prostředí ve vojenských újezdech. K řešení otázek ochrany životního prostředí pracuje již několik let ekologická komise, která je poradním orgánem velitele vojenského výcvikového prostoru.

Na začátku 70. let vešel ve známost projekt na vyhlášení chráněné krajinné oblasti Střední Poohří. Jedním z důvodů, proč nebyl dosud realizován, je záruka, že armáda dostatečně garantuje ochranu přírody a krajiny.

Literatura:

1. BUŠEK, O., TEJROVSKÝ, V., ZAVADIL, V.: Obratlovci Doupovských hor. Západočeské muzeum Plzeň, 1990.
2. JELÍNEK, F.: Zpráva o ekologicko-ochranářských poměrech VVP Hradiště. VPU Plzeň, 1985.
3. KOPEČKÝ, L.: Zdůvodnění a návrh chráněné oblasti Doupovské hory. ÚÚG Praha, 1988.
4. Kol.: Územní plán vojenského rajonu VVP Hradiště. VPU Praha, 1963.
5. Kol.: Územní plán VVP Hradiště, Vojenský újezd Hradiště. VPU Praha, 1989.
6. Kol.: Směrný územní plán VVP Hradiště. Velitelství 1. vojenského okruhu Praha, 1957.

Zusammenfassung

DER MILITÄRSPRENGEL HRADIŠTĚ

Errichtung von Militärsprengeln und deren territoriale Änderungen regelt das Gesetz Nr. 169/1949 d. GB1 über die Militärsprengel. Sie entstanden in den fünfziger Jahren als weite, der Landesverteidigung dienende Gebiete. Deren Fläche erreichte mehr als 2 v.H. des Staatsterritoriums. Von den ursprünglich acht Sprengeln in der Tschechischen Republik werden auch weiterhin folgende fünf benützt: Hradiště, Boletice, Brdy, Libavá und Březina. Deren Aufrechterhaltung berücksichtigt die Reorganisation der Armee und zugleich die Erfordernis die Intensität der Übungen auf solchem Niveau zu behalten, das zu keiner Verletzung der Stabilität oder einer Destruktion des Ökosystems führen wird.

Die geographischen Daten, die gesammelt wurden, stellen eine verlässliche Grundlage für die umfangreiche Dokumentation zu den Militärsprengeln dar. Zu den wichtigsten gehören Karten von der

Bestandsaufnahme der Wälder, sowie die zur ökonomisch-technischen Verbesserungen der Ländereien, einschliesslich der Ergebnisse komplexer Untersuchungen der Bodenstruktur und der Bonität, der Evidenz von Immobilien, wozu natürlich die Katasterkarten als Unterlagen zur Lokalisierung von Perzellen und Wegen unentbehrlich sind. Zur Aufrechterhaltung der Kulturlandschaft dient das "Generell der Assanations- und Rekultivationsarbeiten". Kulmination der Bestrebungen war die Ausarbeitung der Gebietspläne aller Militärsprengel.

Der Militärsprengel Hradiště entstand im Jahre 1953 auf Katasterflächen von 90 Siedlungseinheiten mit Gesamtfläche 330 km². Derzeit wohnen dort 550 Einwohner (Dezember 1992) in sechs Gemeinden. Für militärische Übungen werden 32,5 v.H. der Fläche des Sprengels benutzt. Der höchste Berg (934 m) erhebt sich in der Mitte eines Quellengebietes in dem mehrere Bäche (Liboc, Zďárský potok, Luční, Lomnický, Petrovský und Bachovský) ihren Anfang haben. Geologisch bemerkenswert ist der mittlere Teil des Duppauer Gebirges mit dem in Europa zweitgrössten basaltischen Stratovulkan, dann auch die Quellen kühler Säuerlinge und die trockenen Ausflüsse von Kohlenoxyd, ferner "die Höhle der Zwerge", verschiedene Ader in den Ergussgesteinen mit seltenen Mineralen wie Hyalith, verschiedenen Pyropen u.ä.m.

Die durchschnittliche Seehöhe des Gebietes ist ein wenig mehr als 600 m, die Temperatur im Jahresdurchschnitt um die 6° C, die Niederschlagsmengen sind im Regenschatten des Erzgebirges relativ niedrig, denn sie bewegen sich zwischen 450 und 775 mm pro Jahr. Starke Gliederung des Geländes und Bodentypen mit seichtem Profil liefern keine günstigen Bedingungen für Ackerbau.

Zu den wertvollsten Vegetationsformen gehören die ursprünglichen Buchenbestände und die buschartigen Formationen der Waldsteppe. Die Zahl der Pflanzenarten ist ungefähr doppelt so gross wie in den normalerweise bewirtschafteten Gemeinden des Landes. Auch eine Reihe anderswo im Lande bereits sehr seltener Tierarten gibt es im Gebiet. Den sechs besonders wertvollen Lokalitäten - obwohl sie offiziell zu Schutzgebieten nicht erklärt wurden - steht nach dem Gebietsplan voller Schutz zu, ebenso wie einer gleichen Zahl von Kulturdenkmälern, zu denen die Wehrkirche Kostelní Horka (Am Berge) im Kataster Bražec (Bergles) und die Kirche der Hl. Maria im Kataster Hradiště gehören.

Die negativen Folgen der Truppenausbildung sind heute als ein zweitrangiger Faktor zu schätzen, da es dabei nur zu mechanischen Schädigungen sehr kleiner Flächen kommt, die sehr schnell vollständig regenerieren. Ein positives Spezifikum der Militärverwaltung ist die Konservierung des Zustandes durch die Abgeschlossenheit des Gebietes, durch das Nichtvorhandensein des Touristenverkehrs, der Industrie und einer intensiver Landwirtschaft, durch begrenzte Anwendung von Chemikalien und durch Möglichkeit einer natürlichen Entwicklung der Biotope. Assanations- und Rekultivierungsarbeiten zur Verwischung der Folgen der Übungen werden im Einklang mit den Forderungen des Natur- und Landschaftsschutzes durchgeführt. Übungen und andere Tätigkeiten der Armee werden durch die Richtlinien der "Grundsätze des Umweltschutzes in den Militärsprengeln" geregelt. Ein Bestandteil dieser Grundsätze ist die ökologische Betriebsordnung bearbeitet vom Verwalter des Sprengels und des Befehlshabers des militärischen Übungsraumes mit Hinsicht auf konkrete Bedingungen des Lebens der Armee.

Abb. 1 - Die Militärsprengeln in der Tschechoslowakei im Jahre 1990.
Abb. 2 - Die Militärsprengeln in der Tschechische Republik (1.1.1993).

(Autor: Plukovník ing. Aleš Komár, ČSc., náčelník ekologického oddělení Hlavní ubytovací a stavební správy Armády ČR, Ministerstvo obrany ČR.)

Došlo do redakce 6.1.1993

Lektorovali V. Gardavský a V. Král